

De klokken van de Dom van Osnabrück (D)

In de loop der jaren heeft *Luid en Duidelijk* meermalen aandacht besteed aan de gietstalen geluie die na de Tweede Wereldoorlog korte tijd vervaardigd zijn. Zie bijvoorbeeld het artikel van Johan van den Hurk en Adri Onnekink in de uitgave van oktober 2000 (no. 38). Gebrek aan kostbaar klokkenbrons maakte het noodzakelijk naar ander materiaal uit te wijken. In april 2009 bracht ik een bezoek aan het staalgeluid dat bekend staat als het fraaiste: dat van de Dom van het Duitse Osnabrück (Niedersachsen).

Het bisdom

Het bisdom Osnabrück kan bogen op een lange en rijke geschiedenis. Het werd omstreeks 780 gesticht als een soort van missiepost. Toen koning Karl in het jaar 803 aan Wiho, de eerste priester, land gaf, werd hij gelijk de eerste bisschop van Osnabrück.

De Vrede van Münster (die herinnert u zich ongetwijfeld nog uit de geschiedenisles) gaf aan het bisdom Osnabrück een wel heel opmerkelijk recht: van 1648 tot diep in de 19^e eeuw kon het afwisselend door een katholieke en een protestantse 'Fürstbischof' geleid worden!

Het huidige grondgebied van dit bisdom omvat het noordwesten van Duitsland (Emsland, Reiderland, Ostfriesland, Twistingen en de stad Bremen). Tot voor kort hoorde ook het gebied binnen de driehoek Hamburg – Flensburg – Lübeck bij Osnabrück. Bovendien zat er in de DDR-tijd in Schwerin een 'apostolisch administrator' die aan de bisschop van Osnabrück rapporteerde. Na de Duitse hereniging is het genoemde noordoostelijke gebied in zijn geheel bij het nieuwe bisdom Hamburg ingedeeld.

Behalve in het Emsland, is de overgrote meerderheid van de bevolking protestant. De invloed van dit bisdom is sinds de Reformatie dan ook altijd beperkt geweest.

De kerk

Als je voor het gebouw staat, valt het stoere Romaanse uiterlijk onmiddellijk op. De eerste steen werd al aan het einde van de 8^e eeuw gelegd in opdracht van Karel de Grote. De kerk zoals we die nu kennen – een driebeukige kruisbasiliek – werd gebouwd tussen 1218 en 1277. Het interieur is echter meermalen aangepast aan de inzichten van die tijd: in de 18^e eeuw kreeg het gebouw van binnen een barok karakter, in de 19^e eeuw werd er weer een neo-romaans interieur van gemaakt.

Helaas werd de kerk in 1944 zwaar beschadigd door brandbommen. Daarbij stortte onder andere het dak in. Gelukkig zijn daarbij enkele kostbare kerkschatten behouden gebleven, zoals de bronzen doopvont uit 1225 en het grote triomfkruis uit 1230. Tegenwoordig zijn de meeste historische kerkschatten tentoongesteld in het naastgelegen museum.

De klokken

De Osnabrücker Dom moet al kort na zijn inwijding in 785 klokken gehad hebben. Uit deze periode zijn helaas geen notities meer terug te vinden. Het eerste heel concrete aanknopingspunt vinden we in het jaar 1266. In dat jaar bezoekt de Franse klokkengieter Jacob van Croisilles (afkomstig uit de omgeving van Calais) Westfalen. Hij giet voor de Dom een grote Maria-klok (waarschijnlijk met de slagtoon d') en een kleinere kok. Beide bestaan allang niet meer: de grote klok werd in 1639 omgesmolten, de kleine werd in 1619 stukgeluid. Na deze 'geut' blijft het dan weer twee eeuwen stil.

Als in 1476 de Maria-klok van Croisilles een nieuwe klepel krijgt, blijkt deze klok aardig wat slijtage te hebben opgelopen. Het Domkapitel besluit nieuwe klokken aan te schaffen om de exemplaren van Croisilles te ontzien en doet een beroep op de gieter van dat moment: Geert van Wou (jawell!). Van Wou arriveert met Pinksteren 1485 samen met drie leerlingen in Osnabrück. In de Domrekeningen lezen we dat hij bij aankomst prompt drie metselaars, vier timmerlieden en nog zeven andere helpers aan het werk zet om de gietkuil klaar te maken. Een paar maanden later is het dan zover en giet hij in twee ronden in totaal vier klokken met de slagtonen b⁰, e', f' en g'. De slagtoon van de tweede klok is overigens niet zeker: deze klok is al in 1639 omgesmolten. In ieder geval zijn de berichten uit die tijd vol lof over de klankrijkdom van de Van Wou-klokken!

Begin 17^e eeuw loopt het geluid grote schade op. Achtereenvolgens worden drie klokken stukgeluid: de beide klokken van Croisilles en de e' klok van Van Wou. Wat er dan nog over is, zijn drie klokken van Van Wou met de combinatie b⁰- f'- g' en een klein c' klokje van 280 kg dat men later had laten gieten. Al met al een niet erg praktische combinatie: die maakt het gieten van nieuwe klokken dan ook tot een noodzaak. En alweer verschijnt een beroemde klokkengieter op het toneel: François Hemony. Het Domkapitel verwelkomt hem in 1639 en geeft hem een duidelijke opdracht: giet drie klokken zodanig dat ze met de Maria-klok van Van Wou een ut-re-mi-fa combinatie vormen. Door deze aantekeningen kunnen we precies herleiden welke slagtonen de nieuwe klokken moesten krijgen: cis', dis' en e'. Opmerkelijk is dat François Hemony op geen van deze drie klokken zijn naam zette! Het is goed mogelijk dat ze juist daardoor niet als waardevolle historische klokken herkend werden en dat dit uiteindelijk hun lot heeft bezegeld.

In 1917, de Eerste Wereldoorlog is dan al in een vergevorderd stadium, moeten bijna al deze klokken worden ingeleverd om tot oorlogstuig te worden omgesmolten. Alleen de Maria-klok van Van Wou blijft behouden. Zij blijft

lange tijd alleen in de toren achter. Pas in 1937 komt hier verandering in. In dat jaar giet de gieterij van Petit en Fa. Edelbrock in Gescher vijf nieuwe klokken met de slagtonen fis^o, a^o, d', e' en fis'. De oude Van Wou-klok blijkt er prachtig tussen te passen. Het wordt echter het gelui waar de bevolking verreweg het kortste van kan genieten. In 1944 gaan al deze klokken, en ditmaal helaas ook de Van Wou-klok, verloren vanwege de brandbommen die ook de Dom zelf zware schade toebrengen.

Het huidige gelui

Na de Tweede Wereldoorlog is het dan alweer een aantal jaren stil in de toren. Uiteindelijk wordt in 1954 een compleet nieuw gelui gegoten. De opdracht daarvoor gaat naar de Bochumer Verein. Dat had een goede reden: dit bedrijf had al sinds 1851 ervaring met het gieten van stalen klokken. Speciaal voor luidklokken ontwikkelde de Bochumer Verein het zogeheten 'V7' gietstaal. Het gelui van de Osnabrücker Dom was overigens een van de laatste geluien die het bedrijf goot. Aan het begin van de jaren '60 was de hoeveelheid klokkenbrons weer op een zodanig peil dat het gieten van stalen klokken werd gestaakt.

Sinds 1954 ziet het gelui van de Dom er als volgt uit:

Nr.	Naam	Slagtoon	Gewicht	Diameter
1	Maria Immaculata	fis ^o -2	4750 kg	2360 mm
2	Petrus	a ^o - 2	2900 kg	1980 mm
3	Crispin und Crispinian	b ^o -1	2180 kg	1800 mm
4	Wiho	cis' - 0	1580 kg	1600 mm
5	Gosbert	e' 0	940 kg	1350 mm
6	Adolph von Tecklenburg	fis' 0	630 kg	1180 mm

Let op: de slagtonen zijn aangegeven volgens de Duitse notatie (afwijkingen op basis van 1/16 van een halve toon, de basis is A' = 435 Hz).

Gebruik

In de regel worden op de 'zondagen door het jaar' voor de hoogmis de klokken 2, 3, 4 en 5 geluid. Deze klokken luiden ook op zaterdagavond om 18.00 uur de zondag in. Voor de andere missen op zondag luiden de klokken 3, 4 en 5. Het volle gelui klinkt alleen bij de hoogfeesten en als de bisschop van Osnabrück voorgeeft. De grootste klok luidt solo bij het overlijden van de bisschop of een andere aan de Dom verbonden geestelijke.

Tot slot

Uit muzikaal oogpunt heeft de Bochumer Verein met dit gelui een niet geringe prestatie geleverd. Ze bewees hiermee dat een gietstaal gelui bepaald anders kan klinken dan het welbekende potten- en pannengerammel. Slag- en neventonen zijn spatzuiver getroffen en ook de uitklinktijd mag er zijn. Qua uiterlijk en afwerking zijn deze klokken echter overduidelijk industriële producten. Maar goed, het gelui hangt in een gesloten toren en is van buiten niet te zien.

Van tijd tot tijd is de vraag wel eens gesteld of het gieten van klokken in gietstaal in plaats van het traditionele brons nieuw leven zou moeten worden ingeblazen. Ondanks de hoge kwaliteit van dit gelui, moet deze vraag waarschijnlijk toch negatief worden beantwoord. Tot nu toe zijn duurzaamheid en klankkwaliteit van het overbekende klokkenbrons immers nooit overtroffen. Wie in de toekomst het tegendeel wil bewijzen, zal daar nog een harde dobber aan hebben!

Rest nog mijn grote dank aan koster Rolf Beßmann voor de ontvangst en de rondleiding door de klokkentoren, maar vooral voor de grote hoeveelheid historisch materiaal die hij voorafgaand aan mijn bezoek verzameld heeft en mij ter beschikking stelde.

12 augustus 2009

Robert Vink